

EN 14-ÅRINGS FÖREDRAG

Artikel om Jonslund i Stigtomta, SN 1979-09-04 under rubriken "Brev till SN"

Här kommer en hälsning till Södermanlands Nyheter från en gammal Stigtomta- och Nyköpingsbo i förskingringen. Jag har i över 30 år tjänstgjort som lärare i Bollnäs, men hela min uppväxttid tillbringade jag i Stigtomta, där min far, Bror Pettersson, var kantor och lärare vid Kyrkskolan. Efter studentexamen i Nyköping och handelsgymnasiet i Göteborg jobbade jag några år i Nyköping, innan jag sadlade om till läraryrket.

Trots de många åren i Bollnäs finns rötterna fortfarande kvar i Södermanland och Nyköping och varje gång jag hälsar på mina släktingar där nere, känns det som att komma hem, trots att så mycket förändrats både i Nyköping och Stigtomta.

Varför skriver jag då detta brev? Jo, vid en vindsröjning hittade jag ett gulnat manuskript till ett litet föredrag jag hade i realskolans klass 4:5 på läroverket i Nyköping för så där 47 år sedan.

Så här vid skolstarten kanske det kunde vara lämpligt att publicera ett litet anförande för att visa, att en 14-15 år gammal elev för snart 50 år sedan kanske lade ner lika mycket arbete, om inte mer, i skolan som dagens elever. Eleverna på högstadiet, som jag har god erfarenhet av genom min undervisning bl a i svenska, är visserligen frimodiga och pigga, men lägger oftast inte ner mer arbete på sina uppgifter än vad nöden kräver.

Jag minns att jag lade ner mycket arbete och tid på förberedelserna, och vid framförandet fick man inte ha konceptet i handen. Jag lärde mig det utantill och än i dag, när jag hittade det, mindes jag det mesta ord för ord.

Jag bifogar det 47-åriga föredraget av en 14-årig realskoleelev. Hur många timmar jag lade ner på det vet jag inte, men nog var det åtskilliga.

JUNAKIRS ALA

Betyder: Jönåkers härads offerplats, [Här hittar du Jonslund](#)

Om Junakirs Ala ska jag berätta en liten saga. Men för att du ska förstå den, måste jag först lämna en del upplysningar.

Min far var mycket intresserad av sin sockens fornlämningar. Jag och mina bröder hjälpte far under ferierna, då han på sina vandringar genom socknen forskade efter fornlämningar och kartlade socknens gravfält. Far kände till över 800 fasta fornlämningar i socknen. Han kartlade de flesta av gravfälten, och det största gravfältet omfattade ca 200 forngravar. Han hade också låtit fotografera de mest för bygden säregna fornlämningarna. Han hade tänkt göra en beskrivning av socknens fornlämningar, men allt förstördes genom en brand. Den mäktigaste av far kartlagda och på uppdrag av historie-, vitterhets- och antikvitetsakademien restaurerade fornlämningen benämnes av sagda institution "Domarringarna vid Jonslund". Far berättade för mig, att Jönåkers härad under medeltiden hållit sina ting på Stigmatomphtha Malm. Var den platsen har legat kan inte med säkerhet bestämmas, men far hade sina funderingar om var den platsen möjligen hade legat, fast odlingen förstört lämningarna. I socknen finns en gård mellan Långhalsen och Hallbosjön, och ängen där gården är belägen benämnes Malmängen, och gården kallas Tengsta, benämnd enligt Indebetos "Sörmlands Minnen" Tingsta, som torde betyda sta- eller boplatsen på tingsängen. Alldeles i närheten av den gården ligger en annan gård, som heter Vallersta. Den gårdens namn torde betyda boplatsen på den gamla marknadsvallen, där fäderna bedrev köpenskap i samband med tingen. Far berättade också för mig att vid Vallersta vid Hallbosjöns strand i hans barndom fanns en massa pålar. Även vid Alen vid Långhalsen fanns sådana pålar, där de förmodligen band sina skepp. Dessa pålar blottades väl vid sjösänkningen av Långhalsen och Hallbosjön. Av dessa finns numera ingenting kvar.

Gården Alen benämnes i folkmålet Ala (tjockt l), som ju ska betyda helgedom, men som mycket väl kan betyda offerplats. På den gårdens mark ligger domarringarna vid Jonslund. Det är alltså möjligt att Junakirs härad haft offer- och tingsplatser skilda åt. Skogsmarken där domarringarna är belägna, kallades Bålbyns skogsmark. Det kan ju betyda att människorna antänt eldar invid offerplatsen. Det förekommer också mycket kollämningar invid domarringarna. Sjöstränderna vid Långhalsen vid ringarna benämnes Simlund, badplats. Tjeudden, utsiktsplats invid den närbelägna gården Kisäng. På en berghäll invid domarringarna finns en jättegyta, som möjligen kan vara anledningen till att man anordnade offerplatsen därstädes. I närheten av ringarna är också Brunnstugan belägen, där det har funnits en trefaldighetskälla, omnämnd till och med i sockenstämmoprotokollen. Ett stycke från ringarna finns ett kärr, där också en källa varit belägen. Egendomligt nog är, att detta kärr jämte Fäbron är de enda platserna som namnbetecknas på 1850 års karta över Bålbybyns skogsmark. Utav domarringarna finns ännu i behåll nästan oskadade 8 st, men lämningar finns, som talar för att de kunnat vara 11 st. De mindre ringarna är 5 m i genomskärning, de större 9 m. De mindre består av 5 klumpstenar, de större av 7. Under varje sten finns en pall bestående av 3 stenar. Egendomligt nog förekommer således här de udda talen 1, 3, 5, 7 och 11. Omkring 700 m från ringarna påträffade far en stenhäll, som han möjligen trodde vara en påbörjad runsten, efter de ristningar som finns på densamma.

Men nu till sagan om Junakirs Ala, som far berättade för mig, när jag som liten pojke var med honom ute vid domarringarna, där vi satt på en gravkulle och jag frågade honom vad det var för en gubbe som låg begravnen där.

— — —

Det är en midvinternatt i 800-talets Stighatomphta. Stjärnorna gnistra och glimma, månen sänder sitt silver över det meterdjupa snötäcket, som gnistrar som kristall i den klara och bistra vinternatten.

Över Långhalsens, Yngarens och Hallbosjöns snövidder och på de många stigarna som leda fram genom Stighatomphta Malms snötyngda skogar, strövar stora människoskaror, dels till fots, dels på skidor eller ridande på små raggiga hästar. Vad kan det vara, som föranleder våra förfäder i så stora flockar vandra fram genom de öde skogarna, där hungriga vargar och björnar drivna av skräck fly undan? Jo Junakirs drott har kallat häradets menighet till rings och till tings vid häradets offer- och tingsplats. I offerlunden, där hundraåriga ekar utbreder sina stolta kronor, myllrar det av människor. På berghällarna invid offerlunden har fäderna upptänt sprakande bål, där de glatt samspråka om upplevda händelser under det mjödet flödar ur hornen under förtärandet av fläsket till den åt guden Frej helgade galten Guldborst. Ett ståligt släkte är det, som samlats här, härdat i strider och hårt arbete. Här ser vi väldiga vikingar, men främst kraftiga, väderbitna odalmän åtföljda av sina slavar.

Sorlet tystnar, ty på berghällen vid jättegrytans rand – vishetens brunn, helgad åt ödets gudinnor – ger vikingahövdingen Ulfeister från Eneby i Stighatomphta sitt bragelöfte att fara i västerväg till England för att erövra land och byte, manande dem, som vill följa med honom, med honom tömma hornet, vars innehåll hämtats ur vishetens brunn. Under vapenbrak och gny ger de unga männen tillkänna, att de är villiga att följa den beryktade vikingahövdingen på vikingatåg. Inte visste Ulfeister då, oaktat löftet vid vishetens brunn, att bragelöftet skulle bli hans svanesång. Nornorna hade ej spunnit hans livstråd längre. Sönerna Tord och Toke började nästa vinter i offerlundens närhet rista runorna efter sin fader.

Natten är förliden och människorna strömma upp på de högt belägna berghällarna för att bakom Solön skåda den återvändande solen. Natthimlen, som varit ljus och klar, fördunklas vid morgonrodnaden. Solen går upp bakom moln bådande ett svårt olycksår. Med skräck och fasa målade i sina anleten vandrar fäderna ned till de helgade ringarna för att genom offer blidka de vredgade gudarna. Stort är det offer som Junakir måste ge, det största som kunde ges: 1-3 honkön och 5-7 hankön av allt levande bland människor och djur. Drotten träder inom ringarna för att med offerdjurens blod bestryka de helgade stenarna. Ringarna är omgärdade med hasselkäppar, skurna i den närbelägna Kisängen. Ve den som vågade beröra en enda av dessa käppar, han förklarades vid tinget "varg i veum", den tidens bannlysning, d v s han uteslöts från gudars och människors gemenskap.

I offerkällan i Alakärret utröner fäderna om offret varit gudarna till behag. En levande människa sänkes ned i offerkällan. Hon synes icke mer. Offret har varit gudarna till behag. Med glädjeskrin och strålande anleten vänder fäderna åter till offerlunden. I denna hänger offerdjurens kroppar i ekarnas kronor, segertroféer på gudarnas makt över människorna.

Är Sörmlands minnen Dig kära, företag då en vacker sommarafton en pilgrimsvandring till Junakirs Ala. Sätt Dig ned på någon av de helgade stenarna. Då västanvinden sakta susar genom furornas kronor, vilka nu fylla offerlunden, kanhända de fäders andar som ännu dröja kvar i lunden, för Dig på ett bättre sätt än jag kan nynna offerlundens saga.

JAN FALKEBORN

Avskrift gjord av Eva Sandström.

Jan Falkeborn föddes 21 juli 1918, se också [Församlingsbok 1931-41 Stigtomta](#)